

UNIVERSITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Lukáš Kvasnička

Případ Ruské Federace z pohledu teorie ropného prokletí

Bakalářská diplomová práce

Vedoucí práce: Mgr. Markéta Žídková. Ph.D. M.A.

Olomouc 2011

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 10. dubna 2011

.....

Obsah

Úvod	4
1) Teorie ropného prokletí.....	12
1.1 Úvod k teorii ropného prokletí	12
1.2 Teoretické východiska.....	14
1.2.1 Rentiérský stát	14
1.2.2 Rentiérský efekt	17
1.2.3 Efekt represe.....	19
1.2.4 Modernizační efekt.....	20
1.2.5 Shrnutí.....	22
1.3 Kritika teorie ropného prokletí.....	22
2) Aplikace teorie na případ RF.....	26
2.1 Ruská Federace a Rentiérský stát.....	26
2.2 Modernizace a Ruská Federace	35
3) Vybraná specifika Ruské Federace	41
3.1 Ekonomika Ruské Federace – specifika a vývoj.....	41
3.2 Ropa a demokracie v Ruské Federaci	43
Závěr.....	47
.....	47
Prameny a Literatura.....	50
Prameny.....	50
Literatura	51
Abstrakt (česky).....	54
Abstrakt (English).....	55

Úvod

Čtenář dostává do rukou práci, jejíž hlavním cílem je zkoumání Ruské Federace z pohledu teorie ropného prokletí, kterou formuloval Michael Ross v roce 2005. Ruská Federace je státem dlouhodobě ekonomicky závislým na masivním exportu přírodních surovin. Tento fakt nahrává domněnkám, že právě závislost na vývozu ropných surovin ovlivňuje stav demokracie a ekonomického rozvoje v této zemi. Podobné názory se nevyskytují jen mezi odborníky ve světě, ale také mezi liberálním křídlem bývalých či stále aktivních ruských politiků.¹²³

Je tomu však skutečně tak? Můžeme Ruskou Federaci označit jako rentiérský stát? Lze teorii ropného prokletí aplikovat a ověřit platnost hypotéz i v tomto případě? To jsou otázky, na které se bude autor snažit na následujících stránkách nalézt odpovědi. Úkolem práce tedy bude pokusit se ověřit hypotézu: *Existence nerostného bohatství a hospodářské závislosti na nerostných zdrojích má určující vliv na demokracii respektive na povahu režimu v Ruské Federaci*. Cílem této práce je hypotézu aplikovat na případ Ruské Federace a ověřit tak její platnost, nebo ji naopak vyvrátit. Výzkumnou otázkou této práce je, zda můžeme označit Ruskou Federaci za rentiérský stát? Následným výzkumným cílem je zodpovězení otázky, zda teorie ropného prokletí může sloužit jako vysvětlení povahy režimu a demokracie v Ruské Federaci a zda ruský případ odpovídá daným teoretickým východiskům.

Téma práce si autor vybral, protože byl zaujat možným teoretickým srovnáním Ruské Federace s ropnými státy nejen ze Středního východu. Zajímá jej otázka, zda-li můžeme teoretické

1 Mezi hlavní zastánce názoru ropného prokletí patří bývalý premiér Boris Němcov či Grigorij Javlinskij. V současné době oba představují opozici vůči režimu.

2 DELYJAGIN, Michail. *Petrodollars do not work for the Russian economy*. Vremya MN, 28.6. 2001

3 ILLARIONOV, Andrej. *A long-term project for Russia*. Russia in Global Affairs, číslo 13, 2005.

koncepty, které se osvědčily v případě ropných států jako je Saúdská Arábie, Kuvajt, Nigérie, Dem. Rep. Kongo, Venezuela ad., aplikovat na případ Ruské Federace, jelikož je největším producentem zemního plynu a druhým největším producentem ropy na světě.

Z hlediska použité metody je práce koncipována jako případová studie. Pokud vycházíme z charakteristiky případových studií publikované Arendem Lijphartem v článku *Comparative Politics and the Comparative Method* v roce 1971, jedná se o případovou studii tzv. typu *Theory confirming-Theory infirming*⁴, neboli studii, která ověřuje či zpochybňuje danou teorii. Tato práce bude tedy aplikovat teorii ropného prokletí na případ Ruské Federace a jejím výstupem by mělo být zjištění, zda je teorie v tomto případě platná či nikoli. Pro tuto práci je zvolená metoda vhodná z hlediska věcného i strukturálního, protože text je koncipován jako snaha o ověření teorie na určitém případě.

Co se týká proměnných veličin, na kterých se bude snažit autor ověřovat teoretická východiska, nabízejí se dvě hlavní závislé proměnné. První proměnou je koncept rentiérský stát. Tuto proměnnou tvoří ukazatele: podíl exportu ropných zdrojů na HPD, povaha ekonomiky a státního rozpočtu, povaha daňového systému. Proměnná na základě ukazatelů nabývá hodnot ano či ne, tzn. buď se podaří Ruskou Federaci přesvědčivě identifikovat jako rentiérský stát, nebo naopak se podaří autorovi koncept rentiérského státu v případě Ruské Federace popřít.

Druhou proměnou je koncept modernizované společnosti. Tento koncept je vytyčen na základě teorie modernizace, která je v teorii ropného prokletí využívána pro zjištění důsledků negativních jevů nerostného bohatství na společnost. Autor bude zkoumat přítomnost modernizačních jevů v ruské společnosti. Hlavními ukazateli této

4 LIJPHART, Arend. *Comparative Politics and the Comparative Method*. IN: The American Political Science Review. r. 65. č. 3. s. 692

proměnné jsou: povaha střední třídy, vyšší školní docházka, vědecká činnost, profesní specializace, zapojení žen jako pracovní síly. Proměnná opět nabývá hodnot ano či ne, tzn. autorovi se podaří identifikovat ruskou společnost jako modernizovanou nebo nikoli.

Závěry a splnění cíle práce tedy budou odvozeny hlavně od skutečnosti, jakých hodnot po ověření obě proměnné dosáhnou. Pokud se podaří identifikovat Ruskou Federaci jako rentiérský stát a společnost bude vykazovat známky absence modernizačních jevů, podařilo by se danou teorii na případu ověřit. Druhou myslitelnou možností se jeví situace, kdy se nepodaří na základě hodnot proměnných teorii ověřit, a případ Ruské Federace tak nebude zapadat do zkoumané teorie, čímž se stává stanovená hypotéza vyvrátitelnou. Na místě pak bude nutnost vytyčit důvody a specifika takového nesouladu.

Dosavadní zpracování tohoto tématu a analýzu použitých zdrojů můžeme rozdělit na dvě oblasti. V první oblasti se jedná o díla zabývající se teorií ropného prokletí⁵, druhou oblastí jsou pak výzkumy zabývající se tímto fenoménem ve spojitosti s Ruskou Federací. Jednou s prvních publikací, která otevřeně pracovala s tezí „prokletých“ přírodních zdrojů je *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*, kterou napsal ekonom Richard Auty a byla publikována v roce 1993. Auty popisuje, jak státy disponující dostatkem přírodních zdrojů dlouhodobě vykazují menší ekonomický růst než jejich ekvivalenty bez přístupu k těmto zdrojům.⁶ Další prací, která popsala efekt ropného prokletí z ekonomického hlediska, je studie *National Resource Abundance and Economic Growth* od autorů Jeffry D. Sachse a Andrewa M. Warnera. Oba působí na Harvardském institutu pro mezinárodní rozvoj. V rozsáhlé komparaci zkoumají ekonomické ukazatele států v období 1971-1989 a docházejí k fakticky stejnému

5 Setkáváme se s anglickými termíny typu oil curse či resource curse.

6 AUTY, Richard. *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. 1993.

závěru jako Richard Auty, tj. nepřímá úměrnost mezi využíváním nerostných zdrojů a stupněm ekonomického rozvoje.⁷ Dále můžeme poukázat především na díla zachycující fenomén nejen z ekonomického hlediska, ale i z hlediska politické vědy. Jednou z prvních a stěžejních prací je *The Arab state* z roku 1990, pod kterým jsou podepsáni autoři Giacomo Luciani a Hazem Beblawi. Autoři v této knize popisují pojem rentiérského státu a dávají mu aktuální vymezení. Dále pracují s tezí, že existence rentiérského státu má neblahé důsledky pro politický, společenský a ekonomický rozvoj zemí Arabského světa.⁸

Samostatnou kapitolou jsou pak studie Michaela Rosse *Political economy of the resource curse a Does Oil Hinder Democracy*, které představují teoretickou základnu pro zachycení fenoménu ropného prokletí z hlediska politologického výzkumu a jsou v této souvislosti hojně využívány. Definicí těchto teorií se bude autor věnovat v následující části. Pro tuto práci jsou koncepty vytyčené Michaelem Rossem přímo kruciální, protože stěžejním cílem práce je aplikovat tyto koncepty na případ Ruské Federace.

Při zhodnocení dosavadního zpracování tématu ropného prokletí nelze opomenout trojnásobného držitele Pulitzerovy ceny, dopisovatele The New York Times Thomase L. Friedmana. V článku *The fist law on Petropolitics*, publikovaném v žurnálu Foreign Policy, hledá přímou souvislost mezi cenou ropy a mírou demokracie v určitých režimech, přičemž tento vztah shledává nepřímo úměrným – nízká cena ropy vede k demokratizaci a naopak vysoká k autoritářství.⁹ Jeho tezi můžeme formulovat citátem „*dejte mi cenu ropy na úrovni 18\$ za barel a já Vám dám politickou a ekonomickou reformu od Alžírsko po Írán*“.¹⁰

7 SACHS, Jeffrey – WARNER, Andrew. *National Resouce Abundance and Economic Growth* National bureau of economic research. Working paper 5398. 1995.

8 LUCIANI, Giacomo-BEBLAWI, Hazel. *The Arab State. The rentier state in the Arab world*. University of California Press. 1990. s.86-98.

9 FRIEDMAN, Thomas. *The First Law on Petropolitics*. Foreign Policy. 2006. s.28-38.

10 TSUI, Kevin. *More. Oil Less Democracy? Theory and Evidence from Crude Oil Discoveries*. University of Chicago. 2005. s.4.

Autorovi poskytla užitečné informace analýza níže uvedených zdrojů zabývajících se již jmenovaným fenoménem v kombinaci s případem Ruské Federace. Velmi důležitou a přínosnou publikací se stal sborník *Russia's oil and natural gas. Bonanza or Curse?*, který editoval Michael Ellman (publikována v roce 2006). Tento sborník obsahuje celou řadu článků zabývajících se dopady nerostného bohatství na fungování státu z finančního, ekonomického i politického hlediska. Studie obsažené ve sborníku čerpají statistické údaje z ruského statistického úřadu Rosstat¹¹, lze tak předpokládat relevanci údajů.

Aktuální prací, která reflektuje nově dosažené poznatky, je studie Daniela Treismana *Oil and Democracy in Russia* (2010). Autor při práci na této studii spolupracoval mimo jiné i s Michaelem Rossem¹² a tématu ruské demokracie a společnosti se věnuje již ve svých dřívějších publikacích. Studie se snaží prokázat, že ačkoli se může zdát Ruská Federace jako ukázkový případ „prokletého“ státu, není dle autora vliv ropného bohatství na režim rozhodující.¹³ Jinými slovy ropné bohatství má na ruskou demokracii pouze podružný efekt. Tento výzkum se stal přínosným díky skutečnosti, že pracuje s novými tezemi a revizemi teorie ropného prokletí.

Další užitečnou studií je *Oil and Politics in Russia* od Petera Rutlanda z Wesleyan University Philadelphia, která byla publikována v roce 2006. Autor se zaměřuje na propojení ropného a energetického sektoru se státní ekonomikou. Taktéž se zaměřuje na vliv, který má nerostné bohatství na formulaci politických cílů Ruské Federace v souvislosti s minulým prezidentem Vladimírem Putinem. Autor se v této studii v mnohém věnuje fenoménu ropného prokletí a závěrem

11 Federální služba státní statistiky.

12 Oba autoři působí v USA na stejné univerzitě.

13 TREISMAN, David. *Oil and Democracy in Russia*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 15667. Dostupný z: <http://www.nber.org/papers/w15667>

naznačuje, že v ruském případě je nerostné bohatství využíváno jako základu dlouhodobého stabilního rozvoje a negativní jevy ropného proletí se v ruském případě daří utlumit.¹⁴

Co se týče monografií, spektrum výběru je poměrně široké. Autor chce poukázat na několik přínosných děl. V první řadě je to kniha amerického politologa odborníka na Rusko působícího na University Of California v Berkeley Stephena Fisha *Democracy Derailed in Russia: The Failure of open Politics* (2005). Tato monografie se přímo věnuje kvalitě ruské demokracie, autor se snaží vyvracet některé starší domněnky a předsudky, které se v tomto tématu často vyskytují. Hlavního činitele, který negativně působí na demokracii, vidí Fish spíše v institucionální nastavení politického systému, přesněji nepoměr mezi silným úřadem prezidenta a slabou legislativou. Jestliže se zaměříme na nerostné bohatství a jeho vliv, autor říká, že Rusko je částečně prokleté, nicméně toto prokletí se projevuje jiným způsobem než teorie ropného prokletí naznačuje. Jako hlavního činitele vidí rozsáhlou korupci, která zdiskreditovala instituce demokracie a byla umožněna právě díky příjmům z ropného bohatství soustředěných v soukromých sektorech¹⁵

Další užitečnou publikací je kniha britského profesora aktuálně působícího na University of Kent Richarda Sakwy *The Quality of Freedom: Khodorkovsky, Putin and The Yukos affair*. Sakwa je uznávaným odborníkem na Rusko a Východní Evropu, publikoval desítky monografií a odborných prací a je také členem významných vědeckých organizací. Jak je z názvu díla patrné, autor se zaměřuje na aféru, která vyvolala celosvětovou diskuzi na téma stav práva a demokracie v Ruské Federaci. Autor se však v poslední části publikace věnuje právě námi sledovanému fenoménu a taktéž poukazuje na některé odlišnosti přítomné v Ruském případě. Například poukazuje na

14 RUTLAND, Peter. *Oil and Politics in Russia*. Wesleyan University. Philadelphia. 2006. s.23.

15 FISH, Stephen. *Democracy Derailed in Russia: The failure of Open Politics*. Cambridge University Press. 2005, s. 165-167.

princip politické renty.¹⁶

Pokud chceme hlouběji zhodnotit literaturu zabývající se moderním Ruskem, pak je nezbytně nutné zmínit díla ruské autorky Lilie Ševtsové, jejíž práce získaly mezinárodní uznání a respekt. Díla se tématicky zaměřují na ruskou tranzici a okolnosti, které tento proces provázejí. Doposud Shevtsova publikovala díla *Yelcin's Russia: Myths and Reality*, *Putin's Russia*, *Russia: Lost In Transition*, do jejího výčtu však patří také desítky odborných článků a prací v ruštině. Další autorčina publikace vyšla v roce 2010 a nese název *Lonely Power: Why Russia Has Failed to Become the West and the West is Weary of Russia*. Tato kniha je psána formou tématických esejů vyjadřujících se k tématům, které dlouhodobě rezonují ve vztazích Ruska a Západu a ideově rozdělují oba geopolitické celky.¹⁷

Určitou nevýhodu spatřuje autor ve faktu, že drtivá většina publikací je zahraničního původu. Najít relevantní studii domácí provenience se ukazuje jako nesnadné. Navíc, další podstatnou nevýhodou je autorova neschopnost čerpat díky jazykové bariéře přímo z ruských či arabských zdrojů.

První část studie se zabývá vysvětlením samotné Teorie ropného prokletí na principech definovaných Michaelem Rossem v jeho výzvalu z roku 2005. Jako velmi důležitá část se jeví formulace teoretických východisek a hlavních konceptů, se kterými Roos pracuje. Na základě vytyčených východisek bude autor později ověřovat hypotézu a výzkumné otázky. Poslední kapitola první části je věnována novým poznatkům a tezím objevujícím se v otázce teorie ropného prokletí. Samotná teorie vyvolala znatelnou diskusi v akademickém světě. V tomto ohledu je přirozené, že se objevují autoři snažící se

16 SAKWA, Richard. *The Quality of Freedom: Khodorkovsky, Putin and The Yukos affair*. Oxford University Press. 2009.

17 SHEVCOVA, Lilia. *Lonely Power: Why Russia Has Failed to Become the West and the West is Weary of Russia*. Carnegie Endowment for International Peace. 2010.

zachytit fenomén z jiných úhlů a částečně teorii revidovat. Poznání kritických názorů na teorii ropného prokletí je pro autora taktéž přínosné, protože umožňuje lépe identifikovat místo případu Ruské Federace v tomto fenoménu.

Druhá část je vyhrazena pro faktické ověřování teoretických východisek na případu Ruské Federace. Autor se zde snaží naplnit vytyčené proměnné na základě relevantních hodnot a faktů. Kapitola je rozdělena na dvě podkapitoly – ruská Federace a rentiérský stát, Ruská federace a modernizace. Tyto kapitoly jsou koncipovány jako aplikace teoretických východisek na situaci Ruské federace a slouží k naplnění stanovených proměnných a zodpovězení výzkumné otázky.

Třetí kapitolou je část pojednávající o specifikách případu Ruské Federace v teorii ropného prokletí. Autor se snaží poukázat na specifika odlišující tento případ od jiných států, které jsou považovány za „prokleté“, a také osvětlit některé poznatky dosažené v druhé kapitole. Hlavní odlišnosti identifikuje autor v povaze ekonomiky, a snaží se poukázat na některé důvody proti nazírání na Ruskou Federaci jako státní režim ovlivněný využíváním nerostného bohatství. Autor se dále snaží poukázat na některé matematické modely zkoumající vztah demokracie a nerostného bohatství v Ruské Federaci.

Závěr je vyhrazen pro bilanci a interpretaci dosažených výsledků. Autor se snaží na základě výzkumné otázky a dosažených hodnot proměnných zodpovědět cíl práce a také završit otázku, zda se podařilo stanovenou hypotézu potvrdit či vyvrátit. Dále jsou v závěru naznačeny hlavní překážky výzkumu a jeho možné další směřování a možnosti.

1) Teorie ropného prokletí

Tato kapitola je vyhrazena pro popsání a definování teoretických východisek a mechanismů, se kterými pracuje teorie ropného prokletí. Její součástí jsou i kritické názory a komentáře vyjadřující se k této teorii. Tvoří teoretickou část práce a na dosažené výsledky bude autor navazovat v další kapitole.

Úkolem této práce je mechanismy teorie ropného prokletí dále využít a v další části aplikovat na případ Ruské Federace ve snaze zodpovědět výzkumnou otázku, zda můžeme tento stát označit jako rentiérský, a zda je vliv nerostného bohatství na ruskou demokracii určující ve smyslu ovlivnění povahy režimu. Teorie a její základní mechanismy budou sloužit jako vodítko a nastavují také pomyslné mantinely, ve kterých se bude autor při ověřování stanovené hypotézy pohybovat.

1.1 Úvod k teorii ropného prokletí

V posledních několika desítkách let se v akademické sféře objevily teorie, které pracují s jednotným východiskem, že přístup států k nerostnému bohatství má přímý vliv na kvalitu demokracie a charakter režimu, jakožto i ekonomickou vyspělost země. K prověření této hypotézy výzkumníci využívají statistické metody s velkým objemem

dat. Jednou ze stěžejních prací, ze které budu vycházet, je výzkum Michaela L. Rosse z roku 2005 - *Does Oil Hinder Democracy*, ve které rozvádí některé poznatky již dříve publikované v práci *The political economy of the resource curse*.¹⁸ Tato práce byla publikována v časopise *The World Politics* a vzbudila velký ohlas a následnou diskusi. Michael Ross se zaměřil především na oblast Středního východu, Afriky a některých států Jižní Ameriky. Výzkum se snažil statisticky potvrdit či upřesnit některé již dříve známé domněnky.

Autorovi se za pomoci robustního empirického šetření podařilo ověřit následující hypotézy : tvrzení, že ropné bohatství negativně ovlivňuje kvalitu demokracie je správné a podložené.¹⁹ Tato úměrnost se podle Rosse projevuje více v chudých státech, přičemž státy s menšími exporty surovin jsou negativními jevy nerostného bohatství ohroženy paradoxně více než státy extrémně bohaté na tyto suroviny.²⁰ Druhou tezí, kterou se autorovi podařilo prokázat, je, že efekt „prokletí“ ropných zdrojů není přítomný jen na Středním východě, ale i v zemích, jako jsou Indonésie, Malajsie, Mexiko, Nigérie či v zemích Střední Asie.²¹ Třetí potvrzená hypotéza nám říká, že výše zmíněné negativní efekty ropných surovin nejsou výlučně spojeny s ropou ale i s dalšími strategickými surovinami, jakými jsou například vzácné rudy a minerály. Jako příklad jsou uváděny země jako Angola, Chile, Demokratická republika Kongo, Kambodža či Peru. Tato teze přitom nabourává dřívější domněnky akademiků, že tyto jevy jsou spojeny především se Středním východem a státy závislými na vývozu ropy.²²

18 ROSS, Michael. *Political economy of the resource course*. *World Politics*, r.51, č.1, 1999, s. 297-322.

19 ROSS, Michael. *Does Oil Hinder Democracy*. *World Politics*. 2005. s.356

20 Moreover, oil does greater damage to democracy in poor states than in rich ones, and a given rise in oil exports will do more harm in oil-poor states than in oil-rich ones. Hence, oil inhibits democracy even when exports are relatively small, particularly in poor states.

ROSS, Michael. *Does Oil Hinder Democracy*. *World Politics*. 2005. s.356.

21 Tamtéž. s. 356

22 Tamtéž. s.356

Jako poslední ze zkoumaných aspektů obsažených v teorii ropného prokletí je samotný kauzální mechanismus, na kterém teorie pracuje, založený na třech procesech probíhajících v prokletých státech. První je koncept tzv. „rentiérského státu“, který vymezuje zkoumané prostředí z ekonomického hlediska a dále pak procesy probíhající v tomto prostředí – *rentiérský efekt, efekt modernizace a efekt represe*. Nastínění těchto mechanismů nám pomůže pochopit zkoumaný vztah mezi exporty surovin a režimem. Autor závěrem tvrdí, že se tyto koncepty teoreticky i empiricky osvědčily, to znamená že jejich přítomnost u států ve velké míře využívajících nerostného bohatství potvrzuje určující a negativní vliv nerostných zdrojů na kvalitu demokracie a povahu režimu.

1.2 Teoretické východiska

1.2.1 Rentiérský stát

Fundamentálním konceptem, se kterým pracuje teorie ropného prokletí, je koncept rentiérského státu. Tento termín je termínem ekonomicko-politickým a relativně starým, mluví o něm dokonce již Vladimír I. Lenin, který v něm vidí stát parazitující na příjmech plynoucích od kapitalistických zemí.²³ Současné vymezení je přibližně následující: stát, který přijímá hmotnou rentu od cizích společností vlád či jedinců.²⁴ Samotný pojem renta rozvádí již Adam Smith a jeho následovník David

23 LENIN, Vladimír. *Imperialismus, nejvyšší stádium kapitazmu*. SNPL. 1986. s.81-85.

24 MAHDAVY, Hussein. *The Paterns and Problems of Economic Development in Rentier State*. IN. *Studies of Economic history of Middle East*. Oxford. s.428.

Ricardo, kteří rentu definují jako odměnu za vlastnictví přírodních zdrojů.²⁵ Obecně je termín renta chápán jako příjem plynoucí z přírodního bohatství. Vyjdeme-li z vymezení Hazela Beblawiho a Giacoma Lucianiho, pak jako rentiérský chápeme stát, který splňuje tato kritéria:

1. Hospodářství státu musí být rentiérskou ekonomikou, tedy ekonomikou, kde mezi příjmy převládají ekonomické renty.
2. Původ této renty musí být externí.
3. Pouze malá část společnosti je příjemcem renty. Zbytek společnosti však může tuto rentu spotřebovávat po redistribuci .
4. Hlavním příjemcem renty je vláda.²⁶

Giacomo Luciani se v knize *The Arab State* v části *Allocation vs. Production: Theoretical Framework* dále zabývá konceptem rentiérského státu a v mnoha ohledech dále vymezuje a rozlišuje jednotlivé typy a podmínky. Obecně Luciani podporuje tezi, že ropné zdroje mají vliv na podobu režimu a jako nezávisle proměnou vidí v tomto případě strukturu státních příjmů. Doslova uvádí: „*Zdá se, že ropná produkce má rozhodný vliv na povahu státu, skrze jejího vlivu na strukturu státních příjmů a poměr mezi domácími a zahraničními příjmy*“²⁷ Dále nám vytyčuje několik podmínek teoreticky vymezujících koncept rentiérského státu:

1. Existuje více možných zdrojů, které produkují rentu, proto pojem rentiérského státu není nutně spojen s ropou.
2. Pokud podstatná část příjmů nepřípadne přímo státu,

25 RICARDO, David. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. SNPL, Praha. 1956, s.120.

26 KVÁČA, Vladimír – KNOTKOVÁ, Vladimira – KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe a jejich vliv na utváření světové politiky*. Brno. Tribun EU. 2009.

27 LUCIANI, Giacomo-BEBLAWI, Hazel. *The Arab State. Allocation vs. Production: Theoretical Framework*. University of California Press. California. 1990. s.70.

nemůžeme mluvit o rentiérském státu, ačkoli tak lze charakterizovat jeho ekonomiku.

3. Je důležité, aby podstatná část celkových příjmů státu byla původem ze zahraničních zdrojů. Pokud jsou důležitější domácí příjmy, nebude režim značně ovlivněn.²⁸

Z výše uvedených podmínek vyplývá, že Luciani vidí podstatu rentiérského státu v tom, jakým způsobem stát naplňuje svůj rozpočet. Zda se spoléhá na domácí zdroje a produkci, nebo naopak či je původ státních příjmů spíše zahraniční. Důraz musí být ovšem kladen rovněž na fakt, zda je produkce exportována či nikoli, protože právě masivní export ropných či jiných produktů je původcem externí renty. Autor rozlišuje dva typy států, podle toho jakým způsobem naplňují své rozpočty – státy Alokační a Produkční, přičemž první termín popisuje rentiérský stát, protože podstatou jeho ekonomického fungování se stalo rozvržení (alokace) externích zdrojů. Takový stát není příliš omezen v otázce jak s příjmy naložit, a není nucen hledat příjmy ve zdanění domácí ekonomiky. Pokud však takto spoléhá na externí zdroje, je přirozené že toto jednání bude mít negativní efekt na domácí ekonomiku a produkci, protože přírodní zdroje nevytvářejí samy o sobě pracovní příležitosti a často omezují ostatní hospodářské sektory.²⁹ Z dlouhodobého hlediska je tak orientace na externí zdroje překážkou pro existenci a budoucí expanzi vlastního státu. Luciani ve snaze definovat konstatuje, že jako alokační můžeme označit takové státy, jejichž celkové příjmy jsou tvořeny minimálně 40 % z exportu surovin a stejným dílem se projevují i v celkovém HDP.³⁰

Naopak stát nedisponující přírodními zdroji, které by mohl ve velké míře exportovat, je nucen hledat finanční zdroje potřebné pro svou existenci ve své vlastní ekonomice. To fakticky znamená zdanit svou

28 Tamtéž. s.70

29 STIGLITZ, Joseph. *Znovu na téma prokletí přírodních zdrojů*. Project Syndicate. 2004.

30 LUCIANI: *The Arab state...*,s.71-72.

ekonomiku a občany. Na druhou stranu se takto vytváří podmínky pro možný růst produkce a konkurenceschopnosti, protože ekonomika nemá externí zdroje a musí se spoléhat pouze na vlastní výkonnost a diversifikaci zdrojů.

V souvislosti s „prokletím“ přírodních zdrojů se v ekonomickém diskurzu setkáváme s termínem *Dutch Disease* neboli Holandská nemoc, který popisuje negativní jevy spojené s přírodním bohatstvím, jako například umělé zhodnocování měny. „*Nizozemsko se poté, co v Severním moři objevilo plyn a ropu, ocitlo v situaci, kdy jej sužovala rostoucí nezaměstnanost a pracovní neschopnost obyvatel (mnozí z těch, kdo nemohli najít práci, zjistili, že příspěvky pro invalidy jsou štedřejší než podpora v nezaměstnanosti). Když v důsledku boomu přírodních zdrojů vystřelí směnný kurz, země nedokáže vyvážet průmyslovou ani zemědělskou produkci a domácí výrobci nemůžou konkurovat náporu dovozu.*“³¹

1.2.2 Rentiérský efekt

Procesy, které probíhají v rentiérských státech, jsou označovány jako rentiérský efekt. Michael Ross hovoří o třech. Prvním z nich je již zmíněný efekt zdanění. Projevuje se nízkým nebo žádným zdaněním obyvatelstva, ve snaze koupit si takto legitimitu a podporu režimu. Tato myšlenka má kořeny v počátcích formování moderního státu v zemích západní Evropy jako jsou Velká Británie či Francie. Dle studií, které se tímto tématem zabývaly se objevuje přímo úměrný vztah mezi mírou zdanění obyvatelstva a požadavky na reprezentaci ve vládě.³² Dostáváme se tak k premise platné v politice kdekoli na světě dodnes – zvýšení daňové zátěže obyvatelstva povede k ztrátě podpory stávajícího

31 STIGLITZ: *Znovu na téma...*, s.3.

32 TILLY, Charles. *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton: Princeton University Press, 1975.

režimu. Naopak minimalizace této zátěže vede k neutrálnímu či pozitivnímu stanovisku vůči režimu - vztah mezi zdaněním a podporou je tedy nepřímě úměrný. Je však zřejmé, že podpora režimů se neodvíjí pouze od míry zdanění, nicméně tento mechanismus je stále účinný a platný.

Druhým mechanismem rentiérského efektu je efekt utrácení. Efekt popisuje skutečnost, že díky dostatku financí plynoucích z externí renty si režim může dovolit vynakládat značné prostředky na svoji podporu a také na utlumení opozice. To znamená že režim je díky dostatku financí schopen distribuovat štědré sociální výhody a kupovat si tímto způsobem legitimitu. Podobné chování můžeme sledovat u režimů na celém světě, ale právě velké množství dostupných financí činí takovou politiku v rentiérském státu více efektivní.³³

Třetí komponentu můžeme nazvat skupinovým efektem³⁴ Tato myšlenka tvrdí, že vlády v rentiérských státech se snaží využít nabyté finance mimo jiné také způsobem, který se snaží zabránit utváření sociálních skupin nezávislých na státu. To proto, že takové skupiny mohou přirozeně vznášet požadavky usilující o politická práva a reprezentaci. Vytvářejí tak opozici vůči režimu.³⁵ Michael Ross k tomuto tématu cituje dílo Amerického politického sociologa Barringtona Moora *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World* z roku 1966, které je komparativní historickou analýzou vývoje vyspělých států a jejich přechodů k demokracii, fašismu či komunismu. Hlavní podmínkou k přechodu k demokracii je silná a nezávislá buržoasie, neboli řečeno dnešním termínem střední třída. Autor ve své knize celou myšlenku sumarizuje do prohlášení „No Burgeois, no democracy“³⁶, což vystihuje podstatu

33 ROSS: *Does oil....*, s. 334

34 Tamtéž. s.334.

35 ROSS: *Does oil....*, s. 334

36 MOORE, Barrington. *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Beacon Press. Boston. 1966.s.418.

celé knihy. V podobném duchu se vine i druhé dílo, které autor považuje za nutné zmínit. Jedná se o dílo profesora Harvardské univerzity Roberta D. Putnama, přesněji jeho první práci věnující se sociálnímu kapitálu *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. Putnam v něm zkoumá 20 regionálních vlád v Itálii od roku 1970. Podstatu úspěšné participace v demokracii shledává ve vyspělosti sociálního kapitálu. Tento termín lze definovat jako vazby ve společnosti – sítě, normy, důvěra zajišťující koordinaci a spolupráci vedoucí ke společnému prospěchu, neboli fungující demokracii podmiňuje mimo jiné také míra občanské angažovanosti a kvalita onoho sociálního kapitálu.³⁷ Skupinový efekt tedy popisuje skutečnost, že rentiérské státy se snaží ovlivňovat společnost ve snaze ji depolitizovat, protože silná a nezávislá střední třída a přítomnost kvalitního sociálního kapitálu jsou pro režim rentiérského státu hrozbou.

1.2.3 Efekt represe

Při bližším zkoumání oblasti Středního východu, Afriky a Jižní Asie se objevuje idea, že ropné bohatství je spojeno také s větší mírou státní represe. Občané ropných států mohou vznášet požadavky na demokratizaci, nicméně jejich vláda vynakládá více prostředků na ozbrojené složky, čímž jsou demokratizační aspirace blokovány³⁸. Autoritářské vlády tak mohou činit fakticky ze dvou důvodů. Prvním důvodem je posílit svou pozici vůči vnitřní opozici. Druhý důvod spočívá v možné multietnické či regionální povaze státu, kdy rozložení přírodního bohatství do určitých regionů může vést k regionálním či etnickým konfliktům. Silná armáda a represivní aparát tak představuje oporu režimu v možných regionálních tenzích.

37 PUTNAM, Robert. *Making Democracy Work: Civic Tradition in Modern Italy*. Princeton University Press. 1993.

38 ROSS: *Does oil....*, s.335.

V novějších výzkumech Michaela Rosse se ukazuje, že tento efekt není v „prokletých“ státech přítomný, tak jak se v prvních výzkumech zdálo. Ross využil především výzkum Davida Cingranelliho a Davida Richardse z US Human Rights State Department *Cingranelli-Richards (CIRI) Human Rights Dataset 2008*.³⁹ Tento výzkum autor porovnal se svými daty týkající se „prokletých“ států, a dosáhl zjištění, že státy produkující ropu nejsou více represivní než státy neprodukcující.⁴⁰ Díky této skutečnosti autor této práce nebude dále zkoumat efekt represe na případu Ruské Federace. Nicméně je potřeba jej uvést, protože je původní součástí zkoumané teorie.

.

1.2.4 Modernizační efekt

Třetím příčinným mechanismem, se kterým pracuje Michael Ross ve své teorii, je modernizační efekt. Tato teze je odvozena od tzv. modernizační teorie, kterou definuje známý politický sociolog Seymour Lipset. Tento významný autor na poli politické vědy ve svých raných dílech zkoumá vztah mezi strukturou a stupněm rozvoje společnosti a následným ekonomickým rozvojem. Dochází k závěrům, že sociální změny jako profesní specializace, urbanizace, industrializace či zvyšování vzdělanosti jsou způsobeny přirozeným ekonomickým rozvojem.⁴¹ Takové změny ve struktuře a schopnostech společnosti jsou prospěšné pro rozvoj demokracie. Příkladem jsou opět státy Západní evropy či Severní ameriky, které vlivem modernizace společností prošly

39 CINGRANELLI, David L.-RICHARDS, David. 2008. *Cingranelli-Richards (CIRI) Human RightsDataset 2008*, Dostupný z: www.humanrightsdata.org.

40 ROSS, Michael. 2009. „*Oil and democracy revisited*“, UCLA: manuscript, Dostupný z: www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/ross.

41 LIPSET, Seymour – SMELSER, Neil. *Social Structure and Mobility in Economic Development*. ALDINE. Chicago. 1966.

zmíněnými sociálními změnami a jsou dnes příklady stabilních pluralitních demokracií.

Teorii modernizace aktuálně dále rozvíjí politolog Ronald Inglehart, ve svých dílech *Modernization and Postmodernization* (1997) a *Modernization, Cultural Change and Democracy* (2005). Autor vytyčuje dva typy sociálních změn, které mají přímý efekt na demokracii.

1. Zvýšení vzdělanosti ve společnosti. Tento efekt zajišťuje, že společnost bude více schopna komunikace a interakce v politickém systému.
2. Zvýšení profesní specializace. Tento efekt více přesouvá pracovní sílu do terciálního sektoru ekonomiky. Tím se stává pracovní síla více uvědomělou a nabyté zkušenosti a specializace pomáhají artikulovat požadavky vůči režimu.⁴²

Ačkoli modernizační teorie nezkoumá přímo oblast blahobytu plynoucího z přírodních zdrojů, lze usuzovat, že pokud přirozený ekonomický rozvoj nevyústí v proces těchto kulturních a společenských změn. Jejich absence tudíž nepovede k demokratizaci.⁴³ Jinými slovy, pokud deformovaný ekonomický růst založený na exportu surovin brání procesům modernizačních sociálních změn, nepřispívá k demokratizaci. Na rozdíl od rentiérského a represiálního efektu, modernizační efekt nepracuje přímo skrze stát, jedná se o mechanismus sociální, nikoli politický.⁴⁴

42 INGLEHART, Ronald. *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press. 1997. s.163.

43 ROSS: *Does oil....*, s.336.

44 Tamtéž. s.336

1.2.5 Shrnutí

Dohromady tedy vyplývají tři vzájemně se doplňující mechanismy, které by měly určovat povahu a existenci rentiérského státu. Rentiérský efekt se zaměřuje na způsob, jakým stát udržuje společnost odpolitizovanou využitím fiskálních nástrojů. Efekt represe popisuje přístup vlády k využívání ozbrojených složek ve snaze odpolitizovat obyvatelstvo. Modernizační efekt sleduje společenské procesy, respektive jejich absenci, které taktéž vedou k depolitizaci občanů. Všechny tři vysvětlení nebo jejich kombinace mohou být ve výsledku validní.⁴⁵

1.3 Kritika teorie ropného prokletí

V oblasti vědeckého výzkumu je tradicí, že každá nově definovaná teorie se stává terčem kritiky snažící se teorii vyvrátit či revidovat. Nejinak je tomu i v případě teorie ropného prokletí. Práce, které se snaží reagovat na určenou teorii a poukazují na výjimky v případě některých tezí, které do teorie nezapadají. Existují případy zemí, které se ropnému prokletí vyhnuly nebo jej prolomily. První skupinou jsou státy, které byly fungujícími demokraciemi ještě před tím než začaly ve velké míře využívat přírodní zdroje. Jedná se především o Velkou Británii, USA, Norsko či Kanadu. Tyto země nebyly postiženy příznaky ropného prokletí právě díky vyspělé demokracii, rozvinuté ekonomice a občanské společnosti. Druhou skupinou jsou státy, které ropné prokletí zlomily a transformovaly na ropné „požehnání“, za takové jsou označovány Indonésie, Mexiko či Dubaj.⁴⁶

45 Tamtéž. s.336

46 SCHUBERT, Samuel. *Revisiting the Oil Curse*. National Defense Academy in Austria Institute for Human and Social Studies. 2006. s.3 Dostupný z: <http://mpra.ub.uni-muenchen.de/10109/> (5.2.2011)

Ekonomika Dubaje zvýšila svůj obrat třikrát během posledních deseti let. Vláda v Dubaji začala od devadesátých let 20. století využívat příjmy z exportu ropy k budování ekonomiky založené na bankovníctví, mezinárodních fonděch a finančnictví. Před nástupem celosvětové ekonomické deprese rostla ekonomika Dubaje tempem 16% ročně, přičemž příjmy z exportu ropy tvořily pouze 6% z celkového HDP. Tento rozvoj se neomezuje pouze na ekonomiku. Dubaj je jediným Arabským Emirátem, který zaměstnává ženy na ministerstvu Ekonomiky. Diversifikace ekonomiky, kterou Dubaj provedl, tak nepřímo pomohla rozvoji demokratických hodnot. Ačkoli nelze v tomto případě mluvit o demokracii jako celkové povaze Dubajského režimu, některé demokratické hodnoty s sebou diversifikace přináší. Například v hodnocení transparentnosti dle Freedom House se Dubaj umísťuje na úrovni Japonska či Španělska a dokonce předčí Itálii, Maďarsko či Jižní Koreu.^{47 48}

Výše zmiňované Mexiko v minulých dvou dekádách⁴⁹ diverzifikovalo svou ekonomiku snižujíc podíl ropných příjmů pod 10% HPD, ve snaze vyhnout se dopadům ropného prokletí.⁵⁰ „*Před třiceti lety měly Indonésie a Nigérie - obě závislé na ropě - srovnatelné příjmy na hlavu. Dnes je indonéský příjem na jednoho obyvatele čtyřikrát vyšší než nigerijský. Ba nigerijský příjem na hlavu (měřeno v konstantních dolarech kolem roku 1995) se snížil. Obdobný vzorec platí v Sieře Leone a v Botswaně. Obě jsou bohaté na diamanty. Přesto průměrný hospodářský růst v Botswaně za posledních třicet let činil 8,7%, zatímco Sierra Leone se pohroužila do občanských střetů.*“⁵¹ Takto popisuje propastné rozdíly ve ekonomické vyspělosti „prokletých“ států držitel

47 Tamtéž. s. 5.

48 Transparency International, *Transparency International Corruption Perceptions Index* 2005, 2005. Dostupný z: http://www1.transparency.org/cpi/2005/cpi2005_infocus.html, (7.2.2011)

49 Dekáda označuje v ekonomické terminologii desetiletí.

50 The Economist (2004). *Tackling the Oil Curse*, č. 372: 25. září. 2004. s. 16-18.

51 STIGLITZ: *Znovu na téma...*, s. 3.

Nobelovy ceny za ekonomii Joseph E. Stiglitz, působící jako profesor na University of Colombia v New Yorku. Dle Stiglitze mezi hlavní mechanismy, které mohou korigovat negativní dopady ropného prokletí patří diversifikace ekonomiky, zvyšování výrobní kapacity, či vytvoření stabilizačních fondů ukládajících část příjmů z exportu surovin pro případ poklesu ceny komodity či recese ekonomiky. Ve snaze omezit dopady tzv. Holandské nemoci je také vhodné investovat získané prostředky v zahraničí, čímž nenarušíme přirozený kurz měny.⁵²

Samuel R. Schubert, autor článku *Revisiting the Oil Curse*, také závěrem uvádí několik příkladů, jak se vyvarovat negativních jevů přírodního bohatství a také důvody, proč je složité tyto mechanismy uplatnit do praxe. První možností je zvýšit transparentnost a zároveň tak omezit korupci v těžebním obchodu. Jedná se například iniciativy jako je sdružení Extractive Industries Transparency Initiative (EITI), které bylo vyhlášeno Tonym Blairem na Světovém summitu udržitelného rozvoje v Johannesburgu v roce 2002. Toto sdružení se snaží o implementaci základních norem a standardů do těžebního byznysu, v současné době je členem 11⁵³ států a 24 má status kandidáta. Ruská federace však o členství v organizaci zatím neusiluje.⁵⁴ Zakládání státních fondů, které mají za úkol ukládat výděly z exportu přírodních zdrojů, se taktéž jeví jako užitečný nástroj pro omezení některých negativních ekonomických jevů. Schubert však poznamenává, že fungování a pravidla takovýchto fondů bývají mnohdy komplikované. Například ve Venezuele se pravidla fungování těchto fondů změnila šestkrát během posledních několika let.⁵⁵

Existuje také alternativa fungující například na Alijašce. Jde o přímé a poměrné rozdělování části peněz získaných z ropného

52 Tamtéž.

53 Ázerbájdžán, Středoafriická republika, Ghana, Kyrgystán, Libérie, Mongolsko, Níger, Nigérie, Norsko, Východní Timor, Jemen.

54 *EITI website*. EITI Countries. Dostupný z: <http://eiti.org/implementingcountries> (11.2.2011)

55 BIRDSALL, Nancy - SUBRAMANIAN, Arvind. *Saving Iraq from its oil*, Foreign Affairs, 2004, číslo. 83.

bohatství mezi občany. Teoreticky tak lze zvýšit celkovou koupěschopnost obyvatelstva a stimulovat tím přirozený růst ekonomiky. Tato alternativa však naráží na problém, že v mnoha ropných státech neexistují silné a stabilní instituce, které by toto přerozdělování mohly řídit, nehledě na velké riziko korupce a existenci vládnoucích elit, které bývají aktuálními příjemci ropných rent.

2) Aplikace teorie na případ RF

Autor bude v této kapitole interpretovat vytyčené teoretické východiska a aplikovat je na případ Ruské federaci. Tato kapitola slouží pro faktografickou analýzu výzkumné otázky a také k naplnění obou hlavních proměných – rentiérského státu a konceptu modernizované společnosti.

2.1 Ruská Federace a Rentiérský stát

Jak autor naznačuje v předchozí části, pro zkoumání efektu ropného prokletí na povahu režimu je důležitý pojem rentiérského státu. Pojem je v ekonomické rovině spojený s malou či žádnou mírou zdanění a specifickými fiskálními nástroji. V rovině sociální je rentiérský stát spojený se štědrým sociálním systémem. Ve státech bohatých na suroviny je častým jevem, že vládnoucí elita nepoužívá přímé daně k získání financí na provoz státu. Peníze naopak plynou z prodeje surovin a umožňují tak následně i existenci sociálního státu vysoko nad rámec běžných standardů.

Pro vykreslení této situace se nabízí některé příklady zemí Perského zálivu, kde je zdanění velmi malé či žádné. V Bahrajnu činí příjmy z daní pouze 5% HDP, v Kuvajtu se toto číslo pohybuje okolo jednoho procenta.⁵⁶ Arabský emirát Katar dokonce nevyužívá daň z příjmu, majetkovou daň či daň z přidané hodnoty, navzdory tomu mohou jeho občané využívat značných výhod, jako například: bezplatné vzdělání, zdravotní péče, bezplatné telefonní služby, garantované pracovní místa ve státním sektoru, příspěvky na bydlení, přístup k

⁵⁶ TREISMAN: *Oil and ...*, s. 11.

pozemkům atd.⁵⁷ V distribuci takovýchto výhod spočívá argument rentiérského státu, protože „hýčkaná“ společnost se stává méně náchylnou ke snaze o prosazení svých politických práv.

Jednou z důležitých ekonomických veličin, jenž částečně predikuje politické důsledky nerostného bohatství, je roční příjem z exportu surovin na hlavu neboli per capita. Tento ukazatel nabývá hodnot nejvyšších hodnot od cca 30000 dolarů v případě Kataru až k úrovni cca 1340 dolarů v případě Ruské Federace (viz tabulka 1). Tento velký rozptyl značí skutečnost, že síla „ropného prokletí“ je určována mimo jiné také intenzitou a poměrem využití zdrojů, tj exportní příjmy na úrovni desítek tisíc dolarů na hlavu budou mít prokazatelnější důsledky než příjmy v řádech tisíců dolarů.⁵⁸ Neopomenutelným ukazatelem je též celkový příjem per capita, který je v případě RF vyčíslen na 2800 dolarů v roce 2006 - počítáno ve světových cenách. Ve skutečnosti je velká část produktů prodána již na domácím trhu za výrazně dotované ceny, proto je reálně tento příjem menší. Tato hodnota je ve skutečnosti velmi vzdálená například úrovni zemí Perského zálivu.⁵⁹

Dalším z ukazatelů, který pomáhá určit intenzitu „ropného prokletí“ je vlastnictví těžebních firem. Dle odborníka na ropné společnosti Charlese McPersona pochází cca 75% procent ropy vytěžené v minulé dekádě let ze společností ve vlastnictví státu.⁶⁰ Na tuto skutečnost chce autor v souvislosti s ropným prokletím navázat argument obsažený ve studii *Rethinking the Resource Curse: Ownership Structure, Institutional Capacity, and Domestic Constraints*, jejímiž autory jsou Jones Luong, Pauline a Erika Weinthal. Autoři se v práci snaží revidovat a upřesnit některé dříve dosažené poznatky. Docházejí k závěru, že pokud v ropných státech působí privátní sektor,

57 Tamtéž. s. 12.

58 Tamtéž. s. 12.

59 TREISMAN: *Oil and*,s. 12.

60 McPERSON, Charles. 2003. *National Oil Companies: Evolution, Issues, Outlook*, Washington DC. World Bank.

stát musí s těmito společnostmi vyjednávat o podmínkách a daních. Nutnost vzájemné kooperace pak může vést k otevřenější a soutěživější politice, tj může příznivě ovlivňovat režim směrem k demokracii.⁶¹

V předchozí teoretické části se autor snažil vysvětlit, že jedním z důležitých ukazatelů kterým lze měřit existenci rentiérského státu a míru negativních jevů ropného prokletí, je podíl nerostných bohatství na rozpočtu země a také celkový podíl na HDP. Dle výpočtů Daniela Treismana byl ruský rozpočet v roce 2007 tvořen z jedné třetiny příjmy plynoucími s nerostného bohatství.⁶² Podíl exportu těchto surovin na HDP v roce 2006 byl 19% (viz tabulka 1). Takové hodnoty nenaplnují podmínky pro rentiérský stát vytyčené v teoretické části autorem. Co se týče povahy ruské státní ekonomiky, nemůžeme mluvit o alokačním státu, který by pouze přerozděloval externí zdroje. Důvodů je hned několik. Podíl služeb na HDP je byl v roce 2006 58% a v roce 2009 již 62%.⁶³ Průmyslová výroba, která zahrnuje i přírodní zdroje, tvořila v roce 2009 33% HPD. Zemědělství pak pouhých 5%. Růst HPD před finanční krizí byl stabilní okolo 5-8%. Postupný nárůst v sektoru služeb na úkor průmyslu ukazuje, že ruská ekonomika je poměrně rozvinutá a snaží se využívat moderní trendy růstu, mimochodem operuje s nízkým státním dluhem 6,5% HDP za rok 2009.⁶⁴ Obecně lze určit, že ruská komparativní výhoda na mezinárodním trhu tkví právě v energetických zdrojích a energeticky náročných provozech jako je metalurgie či chemický průmysl.⁶⁵

Důležitost ropných, potažmo energetických zdrojů pro ruskou ekonomiku tkví v několika skutečnostech. Energetické zdroje tvoří

61 LUONG, Jones -WEINTHAL, Pauline, Erika. 2006. *Rethinking the Resource Curse: Ownership Structure, Institutional Capacity, and Domestic Constraints*. Annual Review of Political Science, 2006, číslo 9, s. 241-63.

62 TREISMAN: *Oil and*, s. 12.

63 Data Světové banky. 2010. Dostupný z: data.worldbank.org (11.2.2010)

64 Data Světové banky. 2010. Dostupný z: data.worldbank.org (11.2.2010)

65 RUTLAND Peter. *Russian and Oil Politics*. Wesleyan University. Philadelphia. 2006 s.13

většinou část celkového ruského exportu (61% v roce 2005) a díky stoupajícím cenám ropy v poslední dekádě se objem exportních příjmů zněkolikanásobil při přibližném zachování objemu exportovaných komodit. Příjmový skok je dobře patrný při porovnání příjmů z roku 1999, které činily 30 miliard dolarů a roku 2004 již 100 miliard dolarů a v roce 2007 dokonce 218 miliard.⁶⁶ Díky vysokým cenám ropy, vzrůstající světové poptávce po energetických zdrojích a postupné modernizaci exportních kapacit je trend vysokých exportních příjmů v Ruské Federaci stále aktuální i když díky poklesu poptávky. V důsledku mezinárodní recese již není nárůst tak skokový.⁶⁷ Druhým důležitým faktem je, že oproti typickým „prokletým“ státům Rusko disponuje rozvinutým výrobním průmyslem, pro který je přístup k levné energii nespornou komparativní výhodou. Z toho důvodu je také velká část produkce energetických surovin spotřebována domácím trhem. V roce 2006 činil celkový export ropných surovin pouhých 56% surové ropy, 34% zemního plynu a 42% zpracované ropy, zbytková procenta připadají na spotřebu domácího trhu.⁶⁸

Ačkoli by se ruská ekonomika bez nerostného bohatství neobešla, samotné nerostné bohatství tvoří spíše základnu pro úspěšné tržní fungování celé ekonomiky než jako externí zdroj renty sloužící jako finanční zajištění celého systému, jak je tomu v rentiérských či alokačních státech. Jinými slovy příjmy z nerostného bohatství tvoří pouze menšinou část celkového HDP a státního rozpočtu a samotný hospodářský růst spíše podporují, namísto negativních jevů ropného prokletí viz. tabulka 1 a 5.

Země disponuje sofistikovaným daňovým systémem. V posledních letech proběhly v Rusku daňové změny. Cílem bylo snížení

66 Tamtéž. s. 14.

67 Tamtéž. s. 17.

68 TABARA, Shinichiro. World Bank, *Russian Economic Report*, číslo. 12, 2006. Dostupný z: http://ns.worldbank.org/ru/files/rer/RER_12_eng.pdf (11.2.2011)

daňové zátěže. Za rok 2009 dosahovala míra zdanění 36 % k HDP, což je pod průměrem Evropské unie - i zde je však patrný nárůst vůči minulým letem.⁶⁹ Ruský daňový systém je poměrně složitý, firmy platí federální, regionální a místní daně. Mezi federální daně patří např. daň z přidané hodnoty, daň ze zisků právnických a fyzických osob, sociální daň a daň z kapitálu. Mezi regionální daně a poplatky patří např. daň z nemovitostí, silniční daň, dopravní daň. Mezi místní daně patří např. pozemková daň.⁷⁰ Celkový podíl vybraných daní na státním rozpočtu se pohybuje kolem jedné třetiny.

Co se týče vlastnictví těžebních a zpracovatelských společností, Rusko od devadesátých let 20. stol. patří ke skupině zemí jako USA či Kanada, kde je většina ropy produkována nezávislými soukromými společnostmi. Od nástupu někdejšího prezidenta Putina se objevuje trend získávání privátních společností pod státní kontrolu. Dříve soukromé společnosti jako Jukos a Sibneft byly získány do státních rukou díky velmi nestandardním a netransparentním postupům státních institucí.⁷¹ Stejně tak lze uvést i projekt Sachalin 2, ve kterém měly původně citelně participovat mezinárodní těžební společnosti jako například Shell. Revizí podmínek projektu jim to však nebylo umožněno. Navzdory všem těmto skutečnostem vzrostl těmito akvizicemi státní podíl v ropných společnostech jen o 5% a to z 37% na 42%, zbytek produkce obstarávají privátní firmy.⁷²

V neméně důležitém plynovém průmyslu je jasným hegemonem společnost Gazprom, ve které vlastní stát nadpoloviční podíl, nicméně existuje možnost kupovat podíly ve společnosti i pro

69 Data Světové banky. 2010. Dostupný z: data.worldbank.org (11.2.2010)

70 GOLLA, Petr. *Podnikání a daně Rusku*. Businessinfo.cz oficiální portál pro podnikání a export. 24.10. 2010 Dostupný z: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/rusko/podnikani-a-dane-v-rusku/1000580/5864>

71 SAKWA, R. c.d. s. 256

72 HANSON, Philip. *The Resistible Rise of State Control in the Russian Oil Industry*. Eurasian Geography and Economics, 2009. s. 15.

zahraniční investory. Společnost Gazprom celkově vzbuzuje nejen v diskursu politické vědy kontroverzní konotace. Je to z důvodů toho, že je největším producentem a dodavatelem zemního plynu na světě a často bývá označován jako nepřímý nástroj zahraniční politiky Ruské Federace, protože na dodávkách Gazpromu je závislá velká část evropského prostoru. V průběhu ruské tranzice však byla společnost základním pilířem, který udržel ruskou ekonomiku a celý systém funkční i přes turbulentní změny. Dnes se společnost snaží o rozvíjení stávajících trhů, nových přepravních tras a také harmonizaci exportních cen. Obecně však nemůžeme považovat Gazprom explicitně za státní podnik⁷³, protože funguje na podobných principech jako jeho západní protějšky, navíc v minulosti se mnohdy zájem Gazpromu a státu neshodoval a mezi státními a firemními elitami probíhal mocenský boj.⁷⁴ Dnes se zdá, že v tomto ohledu zavládla jakási symbióza mezi společnostmi a státem, protože vysoké státní a firemní elity jsou si momentálně velmi blízké. Na každý pád však Gazprom tvoří základní pilíř energetického sektoru Ruské Federace a jeho vliv navíc daleko přesahuje rámec energetiky. Společnost vlastní banky, média, letecké společnosti a zaměstnává takřka 380 tisíc zaměstnanců, navíc práce pro Gazprom je v Rusku vnímána středními vrstvami jako lukrativní zaměstnání.⁷⁵

Výsledkem této kapitoly je zjištění faktu, že příjmy z nerostného bohatství tvoří ne nepodstatnou část HDP i státního rozpočtu. Většina státních příjmů je však generována jinými sektory ekonomiky. Navíc důležitá část příjmů z nerostných surovin je generována skrze zdanění privátních firem, které v Ruské Federaci hrají stále podstatnou roli. Pro ruskou vládu jsou příjmy z nerostného bohatství v současné době nepostradatelné, na druhou stranu nejsou

73 TREISMAN: *Oil and ...*, s. 12.

74 PAŇUŠKIN, Valerij-ZYGAR, Michail. *Gazprom: Ruská zbraň*. Kaligram. 2008. s. 91-102.

75 *Gazprom in Questions and Answers. Social Responsibility*. Dostupný z:

<http://eng.gazpromquestions.ru/index.php?id=16> (11.2.2011)

tak masivní, aby umožnily existenci štědrého sociálního systému typu rentiérského státu jako v některých zemích Perského zálivu.⁷⁶ Vliv nerostného bohatství na ekonomiku je stále diskutabilní, protože ačkoli toto bohatství netvoří většinu ekonomiky Ruské Federace, vytváří její důležitý základ, na kterém se dále rozvíjejí klasické tržní mechanismy. V otázce formování federálního rozpočtu je v poslední dekádě patrná snaha o modernizaci a zefektivnění celého procesu. Ve snaze vyhnout se negativním ekonomickým projevům nerostného bohatství, jako například „holandské nemoci“, byly vládou založeny stabilizační fondy, do kterých proudí významná část příjmů z ropného bohatství a jednotlivé fondy se vzájemně ve svých funkcích doplňují. Jedná se především o Stabilizační fond rozdělený na Rezervní fond a Fond Národního bohatství.⁷⁷ Z hlediska prověření zkoumané teorie a výzkumné otázky autor konstatuje, že Rusko nemůže být z ekonomického hlediska označováno jako rentiérský stát. Zdůvodnění tohoto tvrzení je znázorněno v tabulce 4 na základě naplnění proměnné rentiérského státu.

76 CERAMI, Alfio. *Welfare State Developments in the Russian Federation: Oil-Led Social Policy and the 'Russian Miracle'*. Social Policy & Administration, 2009. r. 43, č. 2, s.110-115 Dostupný z: http://www.policy-evaluation.org/cerami/docs/Cerami_Russia.pdf (24.2. 2011)

77 *Principles of good governance of public finance*. Ministry of finance of the Russian Federation.2008. Dostupný z:http://www1.minfin.ru/en/budget_reform/ (22.2. 2011)

Tabulka 1: Podíl ropných exportů na HDP za rok 2006

Stát	% HDP	\$ per capita	Stát	% HDP	\$ per capita
Brunej	64	19258	Írán	29	915
Bahrajn	62	13306	Singapur	26	8105
Katar	59	30918	Norsko	25	17779
Trinidad a Tobago	57	8144	Bělorusko	20	777
SAE ⁷⁸	56	21333	Ruská Federace	19	1340
Omán	55	7388	Ekvádor	18	571
Saúdská Arábie	54	8101	Pobřeží Slonoviny	18	159
Ázerbájdžán	52	1298	Bolívie	17	202
Gabon	49	3343	Vietnam	16	115
Alžírsko	46	1606	Malajsie	14	845
Nigérie	39	399	Súdán	14	128
Jemen	36	319	Sýrie	13	223
Venezuela	33	2233	Kamerun	12	121
Kazachstán	32	1717	Lotyšsko	11	980

Zdroj: TREISMAN, David. *Oil and Democracy in Russia*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 15667.

<http://www.nber.org/papers/w15667> s.25, Upraveno dle autora.

⁷⁸ Spojené Arabské Emiráty.

Tabulka 5: Základní parametry Federálního rozpočtu v % HDP

	2007	2008 výhled	2009 výhled	2010 výhled
Celkové příjmy	21,6	19	18,8	18,1
Příjmy z ropy a zemního plynu	8,1	6,8	5,9	5,2
Výdaje	18,3	18,8	18,8	18,1
Rezervní fond	8,7	9	10	10

Zdroj:

Ministry of Finance of the Russian Federation, *Main Results and Trends of Budget Policy 2008–2010*, 2008. Moskva. Ministerstvo financí Ruské Federace. Dostupný z: http://www1.minfin.ru/en/budget_reform/

Tabulka 4: Naplnění proměnné rentiérského státu

Ideál rentiérského státu - ekonomika	Ruská Federace
Export nerostných surovin 40-100% HPD	Export ropných surovin cca 20% HDP.
Export nerostných surovin 40-100% státního rozpočtu.	Export ropných surovin cca 33% rozpočtu.
Rentiérská ekonomika	Tržní ekonomika
Nízké či žádné zdanění obyvatelstva.	Rozvinutý daňový systém

Zdroj:

Data rentiérského státu: LUCIANI, Giacomo-BEBLAWI, Hazel. *The Arab State. Allocation vs. Production: Theoretical Framework*. University of California Press. California. 1990. s.70

Data Ruské Federace: TREISMAN, David. *Oil and Democracy in Russia*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 15667.

<http://www.nber.org/papers/w15667> s.25

Ministry of Finance of the Russian Federation, *Main Results and Trends of Budget Policy 2008–2010*, 2008. Moskva. Ministerstvo financí Ruské Federace. Dostupný z: http://www1.minfin.ru/en/budget_reform/

2.2 Modernizace a Ruská Federace

V předchozí části práce se autor věnoval mimo jiné i fenoménu teorie modernizace - procesům ve společnosti, které modernizace přináší. Teorie dává do spojitosti demokracii a rozvoj společnosti skrze vzdělanost, profesní specializaci, povahu střední třídy či existenci masových médií.⁷⁹ Předpoklad, se kterým pracuje teorie ropného prokletí zní, že deformovaný ekonomický rozvoj nevyústí v “prokletých” státech k modernizaci společnosti, a nemodernizovaná společnost je méně schopná artikulovat a prosazovat vůči režimu své politické zájmy .

Předpoklad modernizační absence v souvislosti s ropným prokletím ovšem nabourává skupina států, které sice disponují nerostným bohatstvím a dlouhodobě jej využívají, nicméně nelze identifikovat jejich společnosti jako nemodernizované. Jedná se o státy zmiňované již v kapitole o kritice ropného prokletí: například Norsko, Dánsko, USA, Kanada. Tyto případy však mají jednu společnou vlastnost: stabilní demokracie a modernizovaná společnost. Fenomén jménem ropný boom se naplno projevil v 70. letech 20. stol., od této doby cena komodity a intenzita těžby stále roste. V této době spolu s ropným boomem začíná extenzivní rozvoj zemí extrémně bohatých na ropu, jako jsou země perského zálivu. Zmiňované demokracie však v 70. letech byly již modernizované jak po stránce společenské tak ekonomické a dodnes neprojevují jakékoli známky poklesu demokracie díky ropnému prokletí. V opozici k tomuto příkladu stojí některé země

⁷⁹ RUTLAND: *Russian and Oil...*, s. 13.

latinské Ameriky, které ropný boom nezastihl jako stabilní demokracie a také proto vykazují známky ropného prokletí.⁸⁰

Pozice Ruské Federace mezi těmito příklady je specifická. Ačkoli nelze sovětský systém 70. let považovat za pluralitní demokracii, modernizační procesy byly v SSSR přítomné a to díky masivní industrializaci, rozvoji vzdělání a vědecké činnosti a také zapojení žen do ekonomiky. Sovětský svaz dokázal v mnoha ohledech společnost modernizovat a dnešní Rusko se snaží tento trend dále rozvíjet. Statistické ukazatele Ruska popisující některé aspekty rozvoje společnosti jsou srovnatelné s rozvinutými demokraciemi, viz tabulka 2.

Tabulka 2 popisuje vybrané společenské charakteristiky hlavních světových vývozců ropy. První veličinou v tabulce je „Vyšší školní docházka“ v anglickém originále *Tertiary school enrollment*, tato veličina ukazuje procento studentů, kteří jsou dále zapsáni k vyššímu odbornému vzdělání tj. vysoké, vyšší, či vyšší odborné školy. Celkově tato veličina nepřímo vykresluje míru vzdělanosti a profesní specializace ve společnosti, protože čím vyšší je míra vyššího odborného vzdělání, tím vyšší bude potenciaální míra profesní specializace. Další dvě použité veličiny vypovídají o intenzitě vědecké činnosti a výzkumu. Zapojení žen do pracovní síly taktéž mnohé vypovídá o tom, zda společnost prošla modernizačními procesy či nikoli. Ve všech sledovaných veličinách se zřetelně projevuje, že společnost v Ruské Federaci modernizačními procesy již prošla - argument teorie ropného prokletí o absenci modernizačních procesů díky deformovanému ekonomickému rozvoji se v tomto případě ukazuje jako mylný. Z hlediska sledovaných veličin se Ruská Federace blíží vyspělým státům jako Norsko, Kanada, Dánsko, které jsou označovány jako státy, ve kterých bylo ropné prokletí „zlomeno“, tj negativní jevy nerostného bohatství se zde neprojevují.

80 TREISMAN. *Oil and....*, s. 24.

Jednou z oblastí, kde Rusko v sociálním rozvoji oproti jiným státům částečně zaostává a lze v tomto tématu polemizovat je povaha střední třídy v Ruské Federaci. Ke střední třídě se v Rusku hlásí cca 40-50%⁸¹ domácností, nicméně dle analýzy Sociologického ústavu Akademie věd Ruské Federace z roku 2007 - *Střední třída jako sociální základna konkurenceschopnosti Ruska*, daná kritéria splňuje jen 20 procent populace.⁸² Mezi obyvateli existují velké rozdíly mimo jiné díky nerovnoměrnému rozvoji jednotlivých regionů, což je u tak obrovské země přirozené. Obecně je však v Rusku velmi patrný efekt „nůžek“, tj existence velkých rozdílů mezi bohatými a chudými. Podle posledních dostupných údajů světové banky o celkové chudobě z roku 2002, žilo v tomto roce 19.6% obyvatel pod hranicí chudoby.⁸³ Naproti tomu se ve společnosti etablovala podnikatelská vrstva, jejíž životní standardy zdaleka překračují běžný rámec a ačkoli tvoří pouze velmi malé procento populace, kontrolují značnou část celkového bohatství.⁸⁴

Díky příznivé rozpočtové situaci a stabilnímu růstu posledních let, je v Ruské Federaci patrná snaha o větší rozvoj sociálního systému a sociální otázky jsou jedním z hlavních témat současné vlády. Za posledních několik let se pravidelně zvyšují rozpočtové toky do sociálních oblastí, viz tabulka 6.⁸⁵ Cílem je čelit tímto způsobem nepříznivým demografickým a sociálním trendům, jako jsou dlouhodobý úbytek obyvatelstva či vzrůstající emigrace produktivních a vzdělaných vrstev. Tato politika sleduje za cíl mimo jiné i snahu o částečné korigování velkých sociálních rozdílů mezi chudými a bohatými.⁸⁶

81 RUSSIA IN THE 21ST CENTURY: VISION FOR THE FUTURE. Institute of Contemporary Development. Abridged report. Leden 2010

82 BERÁNEK, Jaroslav. *Ruská střední třída sílí. Komu dá svůj hlas? HN.IHNED.CZ* 7. 11. 2007.

83 Data Světové banky. 2010. Dostupný z: data.worldbank.org (1.3.2011)

84 Data Světové banky. 2010. *“Income share held by highest 10%”*. Dostupný z: data.worldbank.org (1.3.2011)

85 CERAMI: *Welfare State.....*, s. 121.

86 Tamtéž. s.121

**Tabulka 2. Vybrané sociální charakteristiky hlavních vývozců ropy.
Průměr za 2000-2008.**

Vyšší školní docházka	%	Vědecké články na milion obyvatel		Vědečtí pracovníci na milion obyvatel		Ženská pracovní síla	%
Norsko	75,5	Dánsko	918	Dánsko	4721	Kazachstán	49,4
Dánsko	70,5	Kanada	743	Norsko	4521	Rusko	49,2
Rusko	70,4	Norsko	717	Kanada	3723	Norsko	47,1
Kanada	60,6	Rusko	107	Rusko	3340	Turkmen.	46,8
Libye	51,4	Kuvajt	100	Kazachstán	663	Dánsko	46,7
Kazachstán	43,9	SAE	49	Libye	371	Kanada	46,3
Venezuela	39,7	Omán	41	Brunej	279	Gabon	44,4
Bahrajn	32,8	Saúdská A.	26	Alžírsko	170	Trinidad	42,1
Saúdská A.	25,7	Írán	24	Venezuela	150	Brunej	40,6
Írán	23	Venezuela	21	Kuvajt	73	Venezuela	37,3
SAE	20,9	Alžírsko	9	Katar	n.a.	Guinea	33,6
Alžírsko	20	Kazachstán	7	Guinea	n.a.	Alžírsko	30,1
Kuvajt	19,9	Katar	n.a.	SAE	n.a.	Írán	28,3

Zdroj: TREISMAN, David. *Oil and Democracy in Russia*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 15667. s.25, Dostupný z: <http://www.nber.org/papers/w15667>. Upraveno dle autora.

Tabulka 6: Charakteristiky sociálních výdajů federálního rozpočtu v miliardách rublů.

	2007	2008 - Výhled	2009- Výhled	2010- Výhled
Inflace	11,90%	6-7%	5,5-6,5%	5-6%
Celkové výdaje vlády	54635	65703	74512	80899
Bydlení	53	56,9	79,2	71
Vzdělání	277,9	308,9	315,5	341,1
Veřejné zdraví	206,4	218,3	234,2	274,6
Sociální politika	215,6	273	362,4	427,5

Zdroj: Ministry of Finance of the Russian Federation (2008), *Main Results and Trends of Budget Policy 2008–2010*, Moskva: Ministerstvo financí Ruské Federace Dostupný z: http://www1.minfin.ru/en/budget_reform/ (22.2.2010)

Tabulka 3: Naplnění proměnné koncept modernizované společnosti.

Ideál rentiérského státu - koncept modernizace	Ruská Federace
Malá střední třída	Střední třída 20-50% ⁸⁷ populace
Malá profesní specializace	Vyšší školní docházka na úrovni 70% studentů
Slabé odborné vzdělání	Vyšší školní docházka na úrovni 70% studentů
Slabá vědecká činnost	Vědecká činnost na relativně vysoké úrovni
Malé procento ženské pracovní síly	Ženská pracovní síla na úrovni 49%

Zdroj: Data Ruské Federace: TREISMAN, David. *Oil and Democracy in*

87 Velký rozptyl je dán rozdílnou metodikou výpočtu. Ke střední třídě se sice v průzkumech hlásí 40-50% obyvatel, sociologické analýzy však do této skupiny řadí pouze cca 20%.

Russia. National Bureau of Economic Research. Working Paper 15667.
s.25, Dostupný z: <http://www.nber.org/papers/w15667>

3) Vybraná specifika Ruské Federace

Ve třetí kapitole se Autor snaží poukázat na specifika Ruské ekonomiky, které ji odlišují od ekonomiky rentiérského či „prokletého“ státu. Tato analýza navazuje na předchozí kapitolu Rusko a rentiérský stát. Dále se autor snaží poukázat na model, který zkoumá vztah ropných příjmů a povahy režimu.

3.1 *Ekonomika Ruské Federace – specifika a vývoj*

V této části práce, se autor snaží poukázat na odlišnosti ekonomiky Ruské Federace od příkladů typických „prokletých“ států. Zejména struktura ekonomiky a její vývoj po rozpadu SSSR se jeví jako unikátní případ, ke kterému se jen těžko hledá ekvivalent. Rusko dnešních dnů je očividně více závislé na exportu surovin než SSSR v roce 1985. Je však také více demokratické, aspoň dle ratingu organizace Freedom House. Autor Peter Rutland ve své studii *Oil and Politics in Russia* uvádí 4 argumenty hovořící proti nazírání na Rusko jako na „prokletý“ stát.

1. Tzv. Oligarchové působící v ruském ropném a metalurgickém průmyslu představují určitou opozici vůči státním elitám a zavádějí tak element pluralismu a soukromého kapitálu, který by bez jejich přítomnosti chyběl.
2. Rozvoj na poli exportu ropy a zemního plynu nutí Rusko k inovacím a větší soutěživosti s okolním světem.
3. Vytvoření stabilizačního fondu v roce 2004 a současná snaha o reformu federálního rozpočtu znamená utlumení některých negativních ekonomických jevů spojených s intenzivním exportem nerostných surovin.
4. Přetrvávající subvencování domácí ekonomiky skrze energetický

sektor posiluje veřejnou odpovědnost státu a jeho elit za tento jev a vytváří tak prostor pro činnost opozice.⁸⁸

Ekonomika Ruské Federace prošla za poslední tři desítky let bouřlivým vývojem od centrálního plánování až po dnešní podobu tržního modelu. V 90. letech 20. století Ruská Federace vlivem rozpadu SSSR a přechodu celé státní ekonomiky z plánování na tržní model zažila propad ekonomiky okolo 40% HPD. Na úroveň roku 1990 se vlivem tohoto propadu země dostala až v roce 2002.⁸⁹

Navzdory takovému propadu se Ruské Federaci podařilo stát se tržní ekonomikou, ovšem tržní ekonomikou s ruskými specifiky. Takřka 70% všech ekonomických aktivit probíhá skrze legální privátní společnosti a podobné procento aktivit je řízeno tržními cenami. Plánovaná ekonomika byla téměř vytlačena, nicméně některé její elementy stále přežívají na lokální úrovni v určitých regionech, jakým je například Tatarstán. Navzdory tomu, že privatizační program měl za cíl vytvořit soutěživý trh tím, že rozdělí vlastnictví ve společnosti skrze ruskou verzi kuponové privatizace.⁹⁰ Podobně jako v České republice však tento typ privatizace nedopadl podle původních předpokladů. V ruském případě vyústila privatizace k ovládnutí podstatné části hospodářství velmi malou skupinou lidí. Podle Světové banky v roce 2001 ovládalo 23 největších firem v Rusku okolo 30% HPD a tyto největší společnosti byly kontrolovány 37 lidmi. Právě tyto společnosti byly většinou integrální součástí energetického sektoru, který byl „tahounem“ ekonomického zotavení v krizových letech a umožnil zotavení ekonomiky a stabilní růst v následující dekádě. Takto enormní koncentrace průmyslových a ekonomických zdrojů u tak malé elity je nevídaná, nicméně vytváří opozici a pluralitní faktor vůči státu a jeho

88 RUTLAND. *Oil and...*, s. 12.

89 Tamtéž. s. 12.

90 Autorem privatizační reformy byl ruský ekonom a poradce Borise Jelcina Jegor Gaidar.

elitám.

3.2 Ropa a demokracie v Ruské Federaci

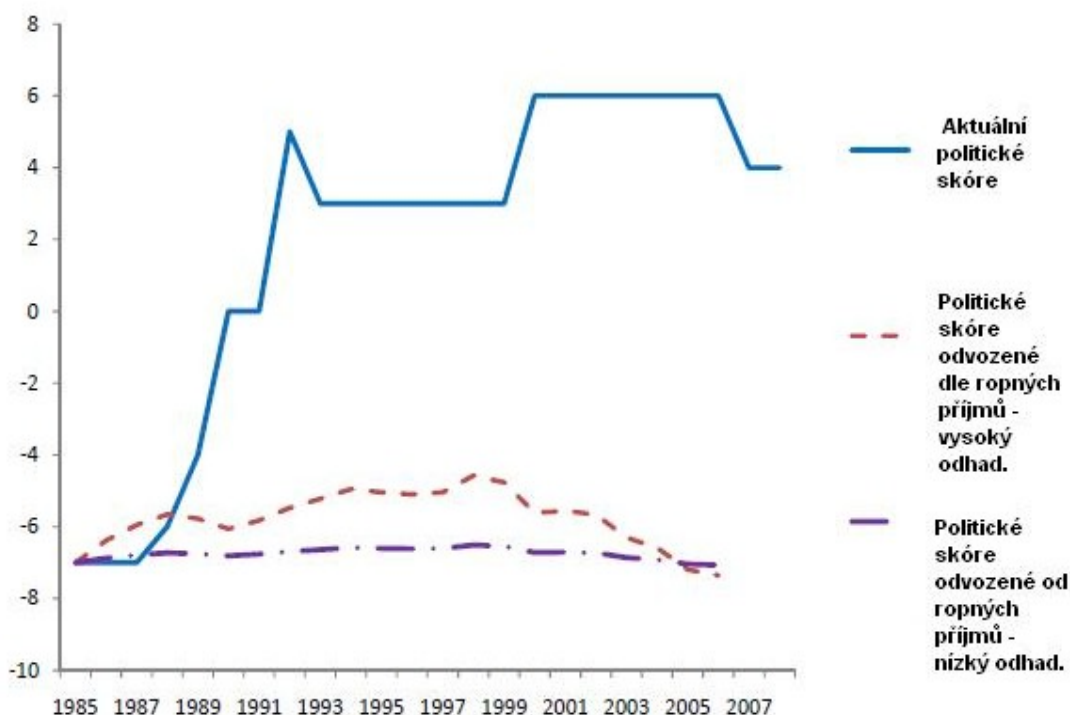
Autoři zkoumající ropné prokletí používají matematické modely pro zachycení negativního efektu nerostných zdrojů na politický režim. V případě SSSR a následně Ruské Federace lze v průběhu 3 dekad vysledovat znatelnou změnu v příjmech plynoucích z nerostného bohatství. Během let 1985 -1998 příjem z ropných surovin na hlavu poklesl z 2207 dolarů na 476 dolarů. Mezi lety 1998 a 2006 příjmy vystoupaly znovu na 2765 dolarů na hlavu.⁹¹ Pozorování této trajektorie, vnucuje myšlenku, že pokles ropných příjmů je spojen s vzestupem politické svobody a naopak, protože uvedené milníky se překrývají s nástupem Gorbačeva, Jelcina a následně Vladimíra Putina – každý z těchto prezidentů svou politikou podstatně ovlivnil povahu režimu. Taková premisa odpovídá jednoduché úměrnosti, kterou definoval Thomas Friedman v článku *Fist Low on Petropolitics* a je popsána v Úvodu práce – vyšší cena ropy způsobuje větší míru autoritářství a naopak. Lze takto jednoduše vysvětlit trajektorii politického režimu v Ruské Federaci?

Stejnou otázku si pokládá i Daniel Treisman a za pomoci empirického šetření a různých statistických modelů se na ni snaží odpovědět. Za použití dvou různých modelů pro výpočet politického skóre dochází k překvapivým výsledkům. Efekt, který měla změna cen na hodnocení režimu je jen velmi malý, viz Graf 1. Potvrzuje tak domněnku, že ačkoli jiné příklady „prokletých“ států ukazují silnou korelaci mezi ropnou rentou a mírou demokracie, v případě Ruské Federace existence nerostného bohatství vysvětluje pouze malou část

91 TREISMAN: *Oil and*,s. 7.

změn v politickém režimu během posledních tří dekad.⁹²

**Graf 1: Hodnocení režimu dle změny příjmů z ropy a zemního plynu
(Osa X: -10 – čistá autokracie, +10 - čistá demokracie)
(1985-1991 – SSSR, 1992-2008 Ruská Federace)**

Zdroj: TREISMAN, David. *Oil and Democracy in Russia*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 15667. <http://www.nber.org/papers/w15667> s.28 Upraveno dle Autora.

Teorie ropného prokletí je hlavním teoretickým východiskem této práce. Profesor Michael Ross ve svém neoficiálním výzkumu *Oil and Democracy Revisited*, který se vyjadřuje k dosavadním poznatkům a byl veřejně poskytnut online v roce 2009, hodnotí demokracii v Ruské

⁹² Clearly, if the experience of other countries is a guide, the ups and downs of Russia's petroleum income can explain at most a small fraction of the changes in its political regime over the last 25 years. TREISMAN: *Oil and ...*, s. 7.

Federaci na desetibodové škále. Za období 1991-2004 země dosahuje hodnocení přibližně 7 bodů. V rámci velkých vývozců ropy je to nadprůměrné hodnocení.⁹³ Ze zemí bývalého SSSR vykazují větší míru demokracie vzestupně Estonsko, Ukrajina, Moldávie, Litva, Lotyšsko. Rusko zároveň vykazuje menší veřejnou podporu demokracie než Ukrajina, Bělorusko či Gruzie. Jako vysvětlení Ross nabízí tezi Stephana Fische, že významné nerostné zdroje jsou spojeny s korupcí elit a ta následně negativně ovlivňuje kvalitu demokracie.⁹⁴ Demokratické instituce jsou díky korupci vnímány veřejností jako zdiskreditované, tím pádem klesá podpora veřejnosti pro demokratizační tendence. Ross však tvrdí, že se předpoklad vyšší míry korupce u států vyvážejících ropu statisticky nepotvrdil. V případě Ruské Federace však lze dle Fische korupci vnímat jako intervenující faktor negativně ovlivňující demokratizaci.⁹⁵

Pro zodpovězení otázky 'proč se jeví vliv nerostného bohatství na ruskou demokracii jako podružný' lze najít možné vysvětlení opět u Rosse a jeho práce *Oil and Democracy Revisited*. Ross v této práci mimo jiné vytyčuje výjimku, kdy podle něj přímá úměra mezi ropnými příjmy a autoritářstvím nefunguje. Určujícím faktorem je dlouhodobé využívání surovin. Ross zjišťuje, že u států dlouhodobě využívajících nerostné bohatství jsou negativní jevy znatelně přítomny v období 1983-2002, nikoli však v období 1960-1983.⁹⁶ V ruském, potažmo v sovětském případě dochází k intenzivnímu rozvoji energetického sektoru již v období do roku 1983. Rozvoj v období 1983-2002 již nebyl tak skokový a lze určit, že energetický sektor byl v tomto období již značně rozvinutý.⁹⁷ Přímá úměra mezi ropnými příjmy a

93 ROSS, Michael. *Oil and Democracy Revisited*. UCLA Department of Political Science.

Preliminary draft. 2009. s.46 Dostupný z: www.sscnet.ucla.edu/polisci/faculty/ross
(2.3.2010)

94 ROSS. *Oil And Democracy...*, s. 12.

95 FISH, Stephen. *Democracy Derailed in Russia: The failure of Open Politics*. 2005. s.166

96 ROSS. *Oil And Democracy...*, s. 14.

97 Wilson, David. *Soviet Oil and Gas to 1990*. Cambridge. Massachusetts. 1982. s. 5.

autoritářstvím tak nemusí působit na Ruskou Federaci stejnou mírou jako na jiné státy. V tomto období také probíhá ve světě tzv. třetí demokratizační vlna a navíc klesá cena ropy na světových trzích. Tyto faktory mohly také působit na utlumení ropného prokletí v Ruské Federaci, které se tak nikdy naplno neprojevílo.

Závěr

V této diplomové práci se autor snaží zkoumat postavení Ruské Federace z hlediska teorie ropného prokletí. Úkolem práce bylo ověření hypotézy, že *existence nerostného bohatství a hospodářské závislosti na nerostných zdrojích má určující vliv na demokracii respektive na povahu režimu v Ruské Federaci*. Autor konstatuje, že stanovenou hypotézu se podařilo díky faktické analýze zkoumaného fenoménu vyvrátit, ve smyslu, že existence nerostného bohatství a hospodářské závislosti na nerostných zdrojích nemá určující vliv na demokracii, respektive na povahu režimu v Ruské Federaci.

Autor dospěl k popsanému závěru díky použití *theory confirmig-theory infirming* metody případové studie - metoda je popsána v úvodu práce. Autor se snažil použít teoretická východiska, se kterými pracuje zkoumaná teorie a aplikovat je na případ Ruské Federace ve snaze ověřit tuto teorii či hypotézu a výzkumnou otázku z ní plynoucí. Závěry jsou zdůvodněny poznatky, které autor v průběhu práce nabyt. Především se jedná o zodpovězení výzkumné otázky zda je možno označit Ruskou federaci jako rentiérský stát. Ačkoli je Ruská Federace na nerostných zdrojích dlouhodobě hospodářsky závislá a využívá je v poměrně velké míře, nelze konstatovat, že se jedná o rentiérský stát, protože Ruská Federace nevykazuje ekonomické ukazatele a společenské procesy, které jsou pro rentiérský stát typické. Zodpovězení této otázky je závislé na naplnění obou proměnných - rentiérský stát a modernizovaná společnost. V prvním případě proměnná nabyt hodnoty ne, protože se nepodařilo na základě analýzy vybraných dat identifikovat Ruskou Federaci z ekonomického hlediska jako rentiérský stát. Druhá proměnná byla koncipována jako ověření,

zda v ruské společnosti proběhly či probíhají modernizační procesy, které jsou v „prokletých“ státech díky nepřírodnému ekonomickému rozvoji blokovány. Tato proměnná nabyla hodnoty ano, protože ruská společnost vykazuje přesvědčivé známky modernizačních procesů a použité ukazatele se v mnohém blíží společensky vyspělým státům. Resumé dosažených hodnot proměnných v porovnání s teoretickým ideálem prokletého státu je popsáno v tabulce 7.

Hlavním výzkumným cílem práce je zodpovězení otázky zda-li teorie ropného prokletí může sloužit jako vysvětlení povahy režimu a demokracie v Ruské Federaci a zda ruský případ odpovídá daným teoretickým východiskům. Z hlediska dosažených závěrů autor konstatuje, že za pomoci teorie ropného prokletí, tak jak byla formulována v roce 2005 Profesorem Michaelem Rossem ve výzkumu *Does Oil Hinder Democracy*, nelze přesvědčivě osvětlit změny v povaze ruského režimu během posledních 25 let. Ruskou Federaci tak nelze jednoznačně identifikovat jako stát „prokletý“ nerostným bohatstvím. Specifika zkoumané autorem ve třetí kapitole pak tento závěr dále potvrzují.

Co se týká překážek výzkumu, se kterými se autor při zpracování tématu potýkal, jako největší překážku lze určit jazykovou bariéru, která neumožnila autorovi čerpat z ruskojazyčných, popřípadě arabských zdrojů. Další možné směřování výzkumu ropného prokletí v Ruské Federaci je podmíněno budoucím směřováním Ruské federace a jejího režimu a také celosvětovým vývojem na poli těžby a obchodu s ropnými komoditami. Dle autora však lze určit, že Ruská Federace se do budoucna snaží reformovat svou fiskální a sociální politiku s cílem dále se vyvarovat či utlumit negativní projevy ropného prokletí a využít nerostné zdroje jako komparativní výhody ruské ekonomiky. Příčiny nedokončené demokratizace ruského režimu je nutno hledat i v jiných

faktorech, jako jsou například institucionální nastavení systému, korupce, historická tradice autoritářství, případně jejich vzájemnou kombinací.

Tabulka 7: Resumé hodnot použitých proměnných.

Ideál „prokletého“ státu	Případ Ruské Federace
Rentiérský stát - ANO	Rentiérský stát - NE
Modernizovaná společnost - NE	Modernizovaná společnost - ANO

Zdroj: Autor.

Prameny a Literatura

Prameny

Ministry of Finance of the Russian Federation (2008), *Main Results and Trends of Budget Policy 2008–2010*, Moskva. Ministerstvo financí Ruské Federace. Dostupný z: http://www1.minfin.ru/en/budget_reform/ (22.2.2011)

Ministry of finance of the Russian Federation. *Principles of good governance of public finance*. Moskva. Ministerstvo financí Ruské Federace. www.minfin.ru 2008. Dostupný z: http://www1.minfin.ru/en/budget_reform/ (22.2.2011)

Data Světové banky. 2010. www.worldbank.org Dostupný z: <http://data.worldbank.org> (20.2.2011)

Data Světové banky. 2010. "Income share held by highest 10%". Dostupný z: <http://data.worldbank.org> (13.2.2011)

Gola, Petr. "Podnikání a daně Rusku." Bussinesinfo.cz oficiální portál pro podnikání a export. 24.10. 2010 Dostupný z: <http://www.businessinfo.cz/cz/clanek/rusko/podnikani-a-dane-v-rusku/1000580/58640/> (31.2.2010)

Gazprom in Questions and Answers. Social Responsibility. Dostupný z: <http://eng.gazpromquestions.ru/index.php?id=16> (11.2.2011)

RUSSIA IN THE 21ST CENTURY: VISION FOR THE FUTURE. Institute of Contemporary Development. Abridged report. Leden 2010

Tabara, Shinichiro. World Bank, *Russian Economic Report*, no. 12, April 2006. Dostupný z: http://ns.worldbank.org/ru/files/rer/RER_12_eng.pdf.

Literatura

AUTY, Richard. *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*. London. 1993

BIRDSALL, Nancy - SUBRAMANIAN, Arvind. *Saving Iraq from its oil*, Foreign Affairs 2004, číslo. 83

CERAMI, Alfio. *Welfare State Developments in the Russian Federation: Oil-Led Social Policy and the 'Russian Miracle'*. Social Policy & Administration, 2009. r. 43, č. 2, s.110-115 Dostupný z: http://www.policy-evaluation.org/cerami/docs/Cerami_Russia.pdf (24.2. 2011)

DELYJAGIN, Michail. *Petrodollars do not work for the Russian economy*. Vremya MN, 28.6. 2001. Moskva

FISH, Stephen. *Democracy Derailed in Russia: The failure of Open Politics*. Cambridge University Press. 2005

FRIEDMAN, Thomas. *The First Law on Petropolitics*. Foreign Policy. 2006.

HANSON, Philip. *The Resistible Rise of State Control in the Russian Oil Industry*. Eurasian Geography and Economics, 2009.

ILLARIONOV, Andrej. *A long-term project for Russia*. Russia in Global Affairs. číslo13, 2005.

INGLEHART, Ronald. *Modernization and Postmodernization*. Princeton University Press. 1997. s.163-170

KVÁČA, Vladimír – KNOTKOVÁ, Vladimíra – KOCHAN, Jan. *Ropné zásoby v subsaharské Africe a jejich vliv na utváření světové politiky*. Brno: Tribun. EU,2009.

LIJPHART, Arend. *Comparative Politics and the Comparative Method*. in: *The American Political Science Review*. ročník. 65. číslo. 3. s. 692

LIPSET, Seymour – SMELSER, Neil. *Social Structure and Mobility in Economic Development*. ALDINE. Chicago. 1966

LUCIANI, Giacomo-BEBLAWI, Hazel. *The Arab State. Allocation vs. Production: Theoretical Framework*. University of California Press. California. 1990. s.65-76

LUONG, Jones -WEINTHAL, Pauline, Erika. *Rethinking the Resource Curse: Ownership Structure, Institutional Capacity, and Domestic Constraints*. *Annual Review of Political Science*, 2006, číslo 9, 241-63.

MAHDAVY, Hussein. *The Paterns and Problems of Economic Development in Rentier State*. in: *Studies of Economic history of Middle East*. Oxford.

McPERSON, Charles. 2003. *National Oil Companies: Evolution, Issues, Outlook*, Washington DC. World Bank.

RICARDO, David. *Zásady politické ekonomie a zdanění*. SNPL, Praha.1956, s.120-126.

ROSS, Michael. *Does Oil Hinder Democracy*. *World Politics*. 2005. s.356

ROSS, Michael. *Political economy of the resource course*. *World Politics*, ročník 51, číslo1, 1999.

RUTLAND, Peter. *Oil and Politics in Russia*. Wesleyan University. Philadelphia. 2006.

SACHS, Jeffrey – WARNER, Andrew. *National Resouce Abundance and Economic Growth*. National bureau of economic research. Working paper 5398. 1995.

PAŇUŠKIN, Valerij-ZYGAR, Michail. *Gazprom: Ruská zbraň*. Kaligram. 2008.

SAKWA, Richard. *The Quality of Freedom: Khodorkovsky, Putin and The Yukos affair*. Oxford University Press. 2009.

Stiglitz, Joseph. *Znovu na téma prokletí přírodních zdrojů*. Project Syndicate. 2004.

Shevtsova, Lilia. *Lonely Power: Why Russia Has Failed to Become the West and the West is Weary of Russia*. Carnegie Endowment for International Peace. Washington DC. 2010.

TREISMAN, David. *Oil and Democracy in Russia*. National Bureau of Economic Research. Working Paper 15667. Dostupný z: <http://www.nber.org/papers/w15667> (13.2.2011)

TILLY, Charles. *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton, Princeton University Press, 1975.

TSUI, Kevin. *More. Oil Less Democracy? Theory and Evidence from Crude Oil Discoveries*. University of Chicago. 2005.

Abstrakt (česky)

Bakalářská práce analyzuje případ Ruské Federace za využití teorie ropného prokletí. Jako teoretická východiska, na kterých se autor snaží zkoumat možné ropné „prokletí“ jsou použity teoretické koncepty rentiérského státu a modernizované společnosti. Autor aplikuje tyto teoretické koncepty na případ Ruské Federace ve snaze zjistit, zda jsou v tomto případě platné. Právě případ Ruska bývá označován za příklad „prokletého“ státu dle argumentu, že intenzivní využívání nerostného bohatství negativně ovlivňuje demokracii a povahu režimu. Na základě stanovených teoretických konceptů a z nich plynoucích proměnných se autor snaží prokázat, že tyto úvahy jsou přehnané. Poznatky dosažené autorem implikují, že vliv nerostného bohatství na demokracii a režim Ruské Federace je spíše podružný. Ruská federace je stát s rozvinutou industrializovanou ekonomikou, vzdělanou populací a jeho ropný sektor je z většiny privátní. Nejen tyto poznatky jsou dle autora v rozporu s teoretickým ideálem „prokletého“ státu.

Abstrakt (English)

The thesis analyses case of Russian Federation in the theory of resource curse. Author uses theoretical concepts of the rentier state and modernization in society to examine possible stage of the resource curse. Author employs these drafts to examine their rigidity in the case of Russian Federation. Russia is often considered a perfect example of the so-called "resource curse" - the argument that natural resource wealth tends to undermine democracy. On the grounds of specified theoretical concepts and their variables author tries to demonstrate that these opinions are exaggerated. Evidences reached by author resulting in that negative effect of the natural wealth on democracy and regime in Russian Federation is a minor. Russian Federation is a state with industrialized and developed economy, educated population and an oil sector remains majority private owned. Not only these evidence suggest that Russia is inconsistent with theoretical ideal of the „resource cursed state“.